

Мельник Юрій Борисович

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висвітлено сучасний стан розробки в науковій літературі феномена „психологічна культура” як об’єкту міждисциплінарних досліджень. Зроблено уточнення понять „психологічна культура” та „психологічна культура особистості”. Наведено результати дослідження формування психологічної культури особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: міждисциплінарні дослідження, психологічна культура, психологічна культура особистості.

В умовах наростаючої глобалізації науки та посилення інтеграційних процесів взаємовпливу і взаємопроникнення різних сфер знань при вивченні загального об’єкта, особливого значення набуває проблема міждисциплінарних досліджень. У цій статті розглянемо один із найменш досліджених феноменів – психологічну культуру. Закономірностями розвитку та функціонування психологічної культури вже зацікавилися вчені в галузі педагогіки, психології, соціології, філософії, історії, а також дослідники у теоріях комунікації, когнітивній тощо. Актуальності набуває проблема формування психологічної культури при підготовці сучасного фахівця, працівника соціальної сфери: педагога, психолога, юриста, лікаря та інших спеціалістів.

Ціль статті полягає у висвітленні сучасного стану розробки феномена „психологічна культура” в науковій літературі, уточненні понять „психологічна культура” та „психологічна культура особистості”, популяризації результатів міждисциплінарних досліджень для включення їх у системи знань відповідних дисциплін, які забезпечують прикладні результати в підготовці сучасного фахівця.

У другій половині двадцятого століття виокремлюється новий тип дослідницької діяльності, який отримав назву міждисциплінарний. Велику роль у його становленні мали праці філософів та істориків, яких цікавили різні аспекти міждисциплінарної взаємодії традиційних наукових галузей, а також феноменів та явищ, які вони досліджували.

З часом виділяються основні два типи міждисциплінарної взаємодії: перший, характеризує взаємодію між системами

дисциплінарного знання в процесі функціонування наук, їх інтеграції та диференціації; другий, розкриває взаємодію дослідників у спільному вивченні різних аспектів одного і того ж об'єкта.

Відповідно до теми статті, абстрагуємося на другому типі міждисциплінарної взаємодії. Аналіз літератури [2; 4; 5; 6; 10] свідчить, що проблема розвитку та функціонування психологічної культури є актуальною в наукових галузях: педагогіки, психології, соціології, філософії та ін.

Розглянемо погляди вчених різних наукових галузей на феномен „психологічна культура” у вивченні різних аспектів цього об'єкта, з метою з'ясування його сутнісних ознак.

Термін „психологічна культура” сьогодні все частіше вживається в науковій літературі, проте він відсутній в довідниках і навіть спеціалізованих тлумачниках. Утім, це певною мірою компенсується наявністю цього визначення в наукових публікаціях.

Розглядаючи психологічну культуру в рамках психологічної антропології О. Євдокимова визначає її як складне, цілісне, особистісне утворення, що включає: емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти і характеризується не тільки певним рівнем теоретичних психологічних знань, але і психологічною компетентністю, адекватним застосуванням знань, умінь, навичок для вирішення психологічних проблем щодо себе, інших людей і світу в цілому [2]. О. Мотков розуміє психологічну культуру як комплекс розвинутих спеціальних потреб, здібностей і вмінь людини, а також вказує, що вона проявляється в самоорганізації та саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, різноманітних видах її базових прагнень і тенденцій, в ставленні особистості до себе, людей, живої і неживої природи, Світу в цілому. О. Мотков і Т. Огнева, досліджуючи методичний аспект означеної проблеми, визначають психологічну культуру особистості як характеристику гармонійності побудови основних процесів поведінки і управління ними. На їхню думку, вона виражається, в першу чергу, в досить гарній саморегуляції дій та емоцій, в конструктивності спілкування і конструктивному веденні різних справ, у наявності виражених процесів самовизначення, творчості і саморозвитку [10].

На думку Л. Колмогорової, базисна психологічна культура може бути розкрита в трьох основних аспектах: гносеологічному; процесуально-діяльнісному; суб'єктивно-особистісному [4]. Л. Колмогорова, О. Холодкова, досліджуючи проблему формування психологічної культури, вводять поняття „загальна психологічна культура особистості”, яку визначають так: „складова частина базової культури особистості як системна характеристика людини, дозволяє їй ефективно самовизначатися і самореалізовуватися в житті, сприяє

успішній соціальній адаптації, саморозвитку і задоволеності життям. Вона включає грамотність і компетентність у психологічному аспекті розуміння людської сутності, внутрішнього світу людини і самого себе, людських відносин і поведінки, гуманістично орієнтовану ціннісно-смыслову сферу (прагнення, інтереси, світогляд, ціннісні орієнтації), розвинену рефлексію, а також творчість у власному житті” [5, с. 48].

Отже, на цей час поняття „психологічна культура” не має чіткого загальноприйнятого визначення. Вчені, які намагалися дати визначення „психологічна культура”, робили це в межах окремих дисциплін, що переважно зумовлено їхніми установками у вивченні цього феномену. Дослідження психологічної культури відбувається через вивчення видів, або ж окремих аспектів культури чи психології, а також психологічних особливостей індивіда. Це вказує на те, що феномен „психологічна культура” як складне системне утворення з певною структурою та функціями, динамікою розвитку, етапами, рівнями формування, ще потребує міждисциплінарного теоретико-методологічного обґрунтування.

Теоретичне підґрунтя результатів міждисциплінарних досліджень дозволили нам зробити уточнення таких понять як: „психологічна культура” та „психологічна культура особистості”.

Психологічна культура – складова культури людства, характеризується сукупністю соціально-психологічних уявлень про природу та сутність людини, проявляється в знаннях, цінностях, установках і зразках поведінки, набутих людиною як членом суспільства. Словосполучення „природа та сутність людини” використовується нами як філософське поняття, яке позначає сутнісні характеристики людини, які в тій чи іншій мірі притаманні всім людям.

Психологічна культура особистості – складова культури людини, включає систему знань і способів діяльності, які спрямовані на пізнання індивідуумом своєї сутності й навколишнього середовища (природного і соціального), що забезпечує розвиток (психічний, соціальний, професійний, культурний тощо) та сприяє життєдіяльності індивіда.

Вищенаведені поняття не претендують на вичерпне формулювання ознак „психологічної культури” та „психологічної культури особистості”. Ці уточнення зроблені на основі аналізу, синтезу та систематизації поглядів учених на різні аспекти одного і того ж об’єкта, а також власних уявлень, з метою визначення суттєвих ознак та диференціації цих понять.

На наш погляд, однією з важливих проблем міждисциплінарних досліджень у визначенні суттєвих і несуттєвих ознак феномена

психологічної культури є змішування культурних/соціальних ознак з психологічними особливостями індивіда. В результаті чого, неможливо виокремлення єдиних критеріїв психологічної культури, рівно як і їх точну кількість. Однак, розробка теоретичного підґрунтя та висвітлення здобутків учених щодо цього об'єкту безумовно сприятимуть популяризації результатів міждисциплінарних досліджень, а також їх екстраполяції на різні наукові галузі для включення в системи знань дисциплін. Проте, залишається проблема забезпечення прикладних результатів цих досліджень, зокрема: формування психологічної культури фахівців у певних сферах діяльності.

Розглянемо окремі аспекти формування психологічної культури майбутніх фахівців на прикладі освітньої галузі. В. Дружинін, О. Євдокимова, Н. Колесник, Я. Коломенский та інші вчені, аналізуючи проблему формування психологічної культури, звертають увагу на гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу [1; 2; 3; 6]. Я. Коломенский акцентує увагу на гуманістичному характері психологічної культури, вказуючи на потребу гуманізації психологічної освіти, а також гуманізацію психолога як професіонала, якщо мова йде про професійну психологічну культуру [6]. В. Дружинін застерігає, що гуманізація і гуманізм не настільки позитивно окрашені терміни, і за ними приховується неоднозначний предметний зміст. Зокрема людинолюбство не тотожно гуманізму, а вимогливість до людини що розвивається не тотожна „директивній”, „тоталітарній”, „авторитарній” й іншій педагогіці [1]. Н. Колесник зазначає, що гуманізація освітньої сфери актуалізувала значну кількість питань, ряд з яких не має готових відповідей, невідпрацьований механізм реалізації нового програмного забезпечення. Педагогові мало мати професійні знання, уміння і навички, бути психологічно грамотним. Він повинен встати на дорогу саморозвитку, самовиховання, що є основною детермінантою психологічної культури [3].

Л. Колмогорова наголошує, що для створення базису психологічної культури необхідні розробка і включення в навчальні плани інтегрованих курсів, пов'язаних з психологічним аспектом людинознавства [4].

Зазначимо, що ми поділяємо думку вищевказаних учених щодо гуманістичної парадигми освіти та вважаємо, що актуальність розробки сучасних спеціалізованих навчальних програм для підготовки фахівців, які б ґрунтувалися на цій парадигмі з використанням комплексу підходів (культурологічного, цілісного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного та ін.) до розвитку особистості є, на наш погляд, не лише затребуваним, а й доцільним і

найбільш дієвим засобом, який сприятиме формуванню психологічної культури молоді.

Психологічна культура особистості є підґрунтям становлення сучасного фахівця, сприяє розвитку в нього рефлексії, самоаналізу, самопізнання, самовдосконалення, культуротворчості, соціальної перцепції. Вона допомагає в самореалізації, становленні професійної компетентності, діяльності в цілому. Завдяки їй майбутній педагог здійснюватиме осмислення цілей, які він ставить у освітній діяльності, свої дії та отримані результати. Психологічна культура особистості забезпечуватиме усвідомлення внутрішньо-особистісних змін і, поряд з цим, того впливу, який здійснюватиметься на інших. На рівнях особистісному та груповому (суб'єкт-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних відношень). Тому, психологічна культура педагогічного працівника має розглядатися в особистому та професійному ракурсах.

Досліджуючи професійну психологічна культура педагога ми дійшли висновку, що вона має складатися з: 1) наявності системи психологічних знань із загальної психології, вікової та педагогічної психології, соціальної психології, основ психотехнологій...; 2) здатності до рефлексії, самоаналізу, самопізнання, самовдосконалення, культуротворчості, соціальної перцепції; 3) уміння реалізовувати освітні функції: інформаційно-пізнавальну, мотиваційну, емоційну, захисну, комунікативну, світоглядну та ін.; 4) активного використання способів педагогічної діяльності в навчанні, вихованні, розвитку, соціалізації; 5) застосування сучасних педагогічних технологій, психотехнологій, психотехнік.

Аналіз невирішених проблем університетської психологічної освіти вказує на потребу розробки програмного забезпечення, спрямованого на формування психологічної культури студентів. Питання розробки та впровадження навчальних дисциплін і спецкурсів у ВНЗ, які б цілеспрямовано й ефективно вирішували проблеми формування психологічної культури студентів висвітлені нами в публікаціях [7; 8; 9].

Розглянемо деякі результати реалізації розробленої навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” [7], яка використовувалась нами як засіб формування психологічної культури майбутнього педагога. Дослідження здійснювалось за допомогою комплексу методів: педагогічного тестування для встановлення рівня засвоєння студентами програмного матеріалу (предметна компетентність); психологічного діагностування для з'ясування індивідуально-психологічних особливостей студентів (загальна компетентність); анкетування для визначення ефективності реалізації курсу.

Збірник наукових статей

Загальна кількість студентів, які в 2003 – 2012 навчальних роках займалися за програмою навчальної дисципліни й спецкурсу „Основи психотехнологій” становить 1253 особи.

За результатами анонімного анкетування 870 студентів на запитання „Чи сприяє впровадження курсу „Основи психотехнологій” психологічній освіті та формуванню психологічної культури студентів?” отримано такі відповіді: так – 635 (чисельність виборів); ні – 16 (чисельність виборів); частково – 180 (чисельність виборів); не знаю – 39 (чисельність виборів). Аналіз анкет, які містили негативні відповіді з цього запитання показує високий рівень їх кореляції із запитанням щодо відсутності студента на заняттях з цього курсу, зокрема: 14 студентів були присутні на заняттях у діапазоні 0-49%, 2 – 50-79%, 0 – 80-100%. Проведене анкетування дозволило також з’ясувати думку студентів щодо змісту програмного матеріалу, форм та методів навчання, а також отримати оцінку ефективності реалізації курсу та доцільності його впровадження у ВНЗ.

Отримані результати свідчать, що становлення психологічної культури майбутніх педагогічних працівників може бути забезпечено за рахунок реалізації програм спецкурсів та навчальних дисциплін, які враховують особистісні потреби та професійні інтереси студентів, що спрямовані на формування психологічної культури.

Таким чином, вищі навчальні заклади сьогодні є майже єдиним соціальним інститутом суспільства, які формують психологічну культуру в молоді. Психологічна культура є важливою складовою культури людини, яка сприяє становленню особистості, нормальному розвитку та функціонуванню всіх сфер (фізичної, психічної, соціальної, духовної). Розвиток психологічної культури має стати невід’ємною складовою підготовки сучасного фахівця, що дозволить йому компетентно виконувати покладені на нього професійні обов’язки, відповідати сучасним вимогам. Аналіз отриманих даних щодо реалізації навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” засвідчив, що цей курс є ефективним засобом формування психологічної культури студентів. Реалізація означеної вище програми, забезпечує студента, майбутнього педагогічного працівника, основами психологічної культури, що, в свою чергу, є підґрунтям для розвитку його особистості та професіоналізму.

Погляди вчених на феномен „психологічна культура” та накопичені факти потребують подальших досліджень його методологічної основи як на підґрунті міждисциплінарного підходу, так і дисциплінарного, мультидисциплінарного (полідисциплінарного), трансдисциплінарного системного та ін.; вивчення результатів досліджень для включення їх у системи знань наукових дисциплін;

міждисциплінарної консолідації для легітимних досліджень та здійснення експертизи отриманих нових результатів.

Література

1. Дружинин В. Н. Психологическая культура и образование [Электронный ресурс] / В. Н. Дружинин. – Режим доступа : <http://www.prosv.ru/metod/egorova/1.html>. – Название с титул. экрана.

2. Євдокімова О. О. Програма формування психологічної культури студентів [Електронний ресурс] / О. О. Євдокімова. Режим доступу : <http://referatu.net.ua/newreferats/27/187081>. – Назва з титул. екрану.

3. Колесник Н. П. Влияние психологической культуры педагога на личностный рост ребенка [Электронный ресурс] / Н. П. Колесник. – Режим доступа : <http://www.prosv.ru/metod/egorova/4.html>. – Название с титул. экрана.

4. Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования [Электронный ресурс] / Л. С. Колмогорова // Журнал «Педагог». – 1998. – № 3. – Режим доступа : http://sci.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_3/at14.html. – Название с титул. экрана.

5. Колмогорова Л. С., Холодкова О. Г. Особенности становления психологической культуры младших школьников / Л. С. Колмогорова, О. Г. Холодкова // Вопросы психологии. 2001. № 1. С. 47 – 56.

6. Коломенский Я. Л. Психологическая культура или психологическая цивилизация [Электронный ресурс] / Я. Л. Коломенский. – Режим доступа : <http://charko.narod.ru/tekst/alm4/kol.html>. – Название с титул. экрана.

7. Мельник Ю. Б. Основы психотехнологій : прогр. та навч.-метод. матеріали до курсу для студ. вищих навч. закладів / Ю. Б. Мельник. – 3-е вид. (перероб. і доп.). – Х. : ХНПУ, 2011. – 64 с.

8. Мельник Ю. Б. Психологічна культура педагогічних працівників як передумова формування культури здоров'я молоді / Ю. Б. Мельник // Педагогіка здоров'я : зб. наук. пр. Всеукраїнської наук.-практ. конф. [7 квіт. 2011 р.]. – Х. : ХНПУ, 2011. – С. 149 – 151.

9. Мельник Ю. Б. Реалізація навчальної дисципліни "Основы психотехнологій" у ВНЗ як засіб формування психологічної культури студентів / Ю. Б. Мельник // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. – Х. : ХНПУ, 2012. – Вип. 43, ч. 1. – С. 128 – 135.

10. Мотков О. И., Огнева Т. А. Методика «Психологическая культура личности» (для школы) [Электронный ресурс] / О. И. Мотков, Т. А. Огнева. – Режим доступа : <http://www.psychology-online.net/articles/doc-844.html>. – Название с титул. экрана.

Юрий Мельник. Психологическая культура как объект междисциплинарных исследований.

Освещено современное состояние разработки в научной литературе феномена „психологическая культура” как объекта междисциплинарных исследований. Сделано уточнение понятий „психологическая культура” и „психологическая культура личности”. Представлены результаты исследования формирования психологической культуры личности будущего педагога.

Ключевые слова: междисциплинарные исследования, психологическая культура, психологическая культура личности.

Yuriy Melnyk. The psychological culture as an object of interdisciplinary research.

Illuminating the current state of development in the scientific literature of the phenomenon of „psychological culture” as an object of interdisciplinary research. Content of definitions has been defined the „psychological culture” and „psychological culture of the individual”. Presents the results studies of the formation of psychological culture personality of the future teacher.

Key words: interdisciplinary research, psychological culture, psychological culture of the individual.

Надійшла до редколегії 17.02.2013

УДК 159.923.2:37.075.31

© Мирошник О. Г., Бойчук М. П., 2013.

Мирошник Олена Георгіївна,

Бойчук Мирослава Петрівна

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

В статті розглядається питання взаємозв'язку соціально-психологічних властивостей з креативним потенціалом суб'єктів. Наводяться узагальнення даних теоретичного аналізу та емпіричного дослідження, які дозволили поглибити знання про соціально-психологічні чинники розвитку креативного потенціалу особистості, виявлення креативного потенціалу у особливостях соціально-психологічної поведінки.

Ключові слова: соціально-психологічні властивості, творчість, креативність, ціннісні орієнтації.